

AKADEMIESE INLIGTINGSDIENS
TYDSKRIFTE
UNIVERSITEIT VAN PRETORIA

DATUM: 2000-6-30

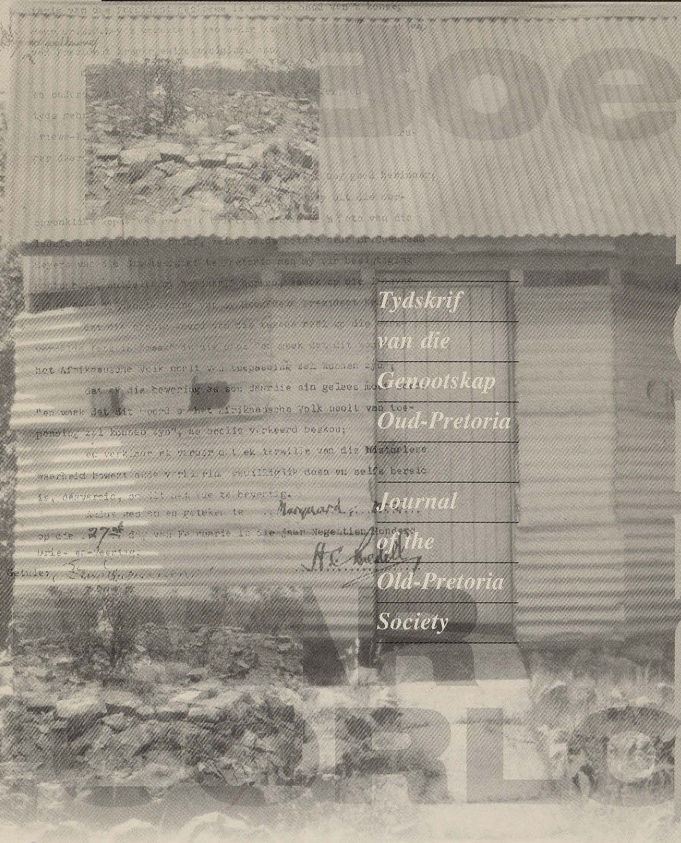
VAKKODE: ZA 968

PRETORIANA 1999/112

ANGLO-BOEREN

Dr. HERMAN J. VAN DER MERWE, verkeerter hietste plaattig
dat die troweententorend van die hietste president van Pretoria
van gesere
op 29 Junie
sent Kruger

Pretoriana Nr/No 112 - Oktober 1999

Tydskrif
van die
Genootskap
Oud-Pretoria
Journal
of the
Old-Pretoria
Society

PRETORIANA

Anglo-Boereoorloguitgawe

Anglo Boer War Edition

Bestuurslede/Committee members:

Mnr. W.J. Punt, Voorsitter/Chairman, Blou borde/Blue plaques, Tel: 46-4886.

Mnr. A.Jansen, Ondervoorsitter/Vice Chairman, Toere en Funksies/Tours and Functions, Skooltuinkompetisie/School Garden Competition, Wonderboompoort, Tel: 804-1023.

Mnr.F.Mohr, Sekretaris/Secretary, Penningmeester/Treasurer, Apiesrivier/Apies river, Nuusbrief/Newsletter, Tel: 47-3496.

Me. D. Offringa, Kultuurontwikkeling/Cultural Development, Waaksaamheid/Vigilance, Tel: 344-1807.

Mnr. A.C. van Vollenhoven, Pretoriana, Tel: 335-2117.

Mnr. H.P. Laubscher, Toere en Funksies/Tours and Functions, Nuusbrief/Newsletter, Tel: 362-6008.

Dr. J.P. Hugo, Blou borde/Blue plaques, Tel: 46-4318.

Die posbusnommer van die sekretariaat is 4063, Pretoria 0001.

The post office box number of the secretariat is 4063, Pretoria 0001.

Redakteur: A.C. van Vollenhoven

Redaksionele adviseurs vir hierdie uitgawe:

A. Malan

A.J.Pelser

ISSN nr./no. 0478-1759

Uitleg & ontwerp: Annalita Harley

Gedruk deur: Business Print Centre

**INHOUDSOPGAWE/
TABLE OF CONTENTS**
Pretoriana nr/no 112

Redaksioneel/Editorial	2
Regstellings/Corrections	2
Luitenant-Kolonel Hermanus Christiaan Bredell <i>deur Mieka Erasmus</i>	3
Bredellhet self vertel van sy aandeel in Kruger se “Politieke testament” <i>deur Lappe Laubscher</i>	12
Rudyard Kipling oor 'n veteraan uit die Anglo-Boereoorlog <i>deur C. de Jong</i>	16
Britse blokhuse in Pretoria gedurende die Anglo-Boereoorlog (1899-1902) <i>deur Anton C. van Vollenhoven</i>	20
Escape!! Two stories of prisoner of war escape Pretoria connection during the Anglo Boer War (1899-1902) <i>by Anton Pelser</i>	38
Die Anglo-Boereoorlog vergeleke met die burgeroorlog in die Verenigde State 1861-1865 <i>deur C. de Jong</i>	51
Instructions to authors	58

REDAKSIONEEL

Vanjaar begin die herdenking van die Anglo-Boereoorlog, wat op 11 Oktober 1899 uitbreek het. Die bestuur van die Genootskap het dit derhalwe goed gedink om 'n uitgawe van Pretoriana aan die oorlog af te staan.

Die oorgrote meerderheid van bydraes verskyn in Afrikaans, maar dit moet nie gesien word as 'n eensydige blik op die oorlog nie. Intendeel, word daar juis ook aandag aan spesifieke Britse onderwerpe, soos blokhuisse en die ontsnapping van sir Winston Churchill gegee.

EDITORIAL

The Anglo Boer War is seen as one of the most important occurrences in the history of South Africa. Pretoria, the capital city of the South African Republic (ZAR), played a major role during the war. Pretoriana no. 112 therefore deals with some aspects of Pretoria during the Anglo Boer War.

The articles are published in the language preferred by the authors. The lack of English articles must therefore not be seen as a way to marginalize this language. We hope that it will urge others to write articles in English for future editions.

REGSTELLINGS/CORRECTIONS

In **Pretoriana** no/nr 111 moet die volgende regstellings gemaak word/ the following corrections should be made:

Bladsy/Page 5, 6de reël van bo af/6th line from the top:

JG Kirkness moet wees/should be JJ Kirkness.

Bladsy/Page 9, 4de reël van onder af/ 4th line from the bottom:

Hogere Oost moet wees/should be Hogere Oost Eind.

Bladsy/Page 11, 12de reël van onder af/12th line from the bottom:

oosower moet wees/should be wesower.

Bladsy/Page 12, boonste reël/top line:

Albasinië moet wees/ should be Albasini.

**LUITENANT-KOLONEL
HERMANUS CHRISTIAAN
BREDELL**

Mieka Erasmus
Posbus 1777
Naboomspruit
0560
Tel: (014) 743 2043

*Figuur 1. Foto van HC Bredell uit sy dagboek
(AG Oberholster, pp.1, 98).*

In Pretoriana No 110 van November 1997, is 'n artikel oor die die sluipmoordanslag op president SJP Kruger gepubliseer. Die hele betoog het gehandel oor die onbetroubaarheid van Hermanus Christiaan Bredell, 'n persoon wat sogenaamd in 'n fantasiewereld geleef het. Hy word beskryf as 'n losse aanhanger, sonder ware portefeulje, in die gevolg van president Kruger tydens sy ballingskap in Europa. Die genoemde artikel is nie wetenskaplik gefundeer nie en geen bronneverwysing kom daarin voor nie. Dit het die gevolg dat 'n negatiewe, onjuiste persepsie van die persoonlikheid van HC Bredell geskep word. In teenstelling hiermee word daar, slegs aan die einde van die artikel, 'n kort "aanname" van die werklikheid gegee, waardeur daar 'n geringe mate van balans bewerkstellig word.

Bredell voor die Anglo-Boereoorlog

Die lesers kan self oordeel as hulle bewus word van die posisie wat HC (Manie) Bredell gedurende sy lewe bekleed het. Hy is op 12.10.1865 op die plaas Klein Rustenburg, afdeling Moddergat, distrik Stellenbosch, as oudste seun van Johannes Pieter Bredell en Anna Maria van Brakel gebore. Hy het 'n besonder goeie skoolopleiding gehad by onder andere die Stucki-skool te Blouville, Wellington, 'n skool bekend vir sy streng dissipline.¹

Nadat hy sy ouerhuis verlaat het, werk hy as padmaker saam met Christiaan Beyers in Pretoria^{2a} en as transportryer vir Alexander Gibson van Kimberley en George Heys van Pretoria.^{2b} Harde fisiese arbeid nie het hom nie afgeskrik nie.

Na 3 jaar as ingeskrewe klerk by die firma J.G. Quin in Johannesburg, kwalifiseer hy self as prokureur.³ Hierna word hy beëdigde vertaler in Nederlands en Engels in die Hooggeregshof van die ZAR (Zuid-Afrikaanse Republiek).⁴ Uit huis uit was hy ook 'n bietjie Duits magtig. Tydens die Jameson-inval (1895-96) tree hy as spioen vir die ZAR-speurdiens op.^{4b}

In 1895 bied die staatsprokureur, Ewald Esselen, hom 'n pos as tweede klerk in die kantoor van die Kommissaris van Polisie aan, wat hy aanneem. In 1898 word hy bevorder tot Verantwoordelike Klerk. Hy tree op as waarnemende Hoofkommissaris indien Hoofkommissaris DE Schutte uitstедig was.⁵

Tergelykertyd doen hy bedags sy polisiepligte en snags die sekretariële werk. In die tydperk net voor- en tydens die uitbreek van die Anglo-Boereoorlog was dit geweldige veeleisende werk.⁶ Hy skryf self: "Van af 8.10.1899 ben ik zonder afbreken aan huis geweest van President Kruger. Werkte daar dag en nacht" as

- I Waarnemend Hoofd Commissaris van Politie, ZAR
- II Lid Commissie Rust en Orde, Pretoria en Voorsteden

- III Lid Commissie Bewaking Krijgsgevangenen te Waterval Renbaan gevangenis en officieren kamp
- IV Lid Commissie Bewaking artillerie kamp, Kruit magazijnen, Spoorwegen: Pretoria - Elandsfontein, Warmbad en Ooster spoorweg lijnen
Bovendien had ik nog andere werkzaamheden van algemeenen aard te verrichten. Het werk deed mij erg moe worden, doch gaf niet in en spande steeds al mijn krachten in om mijne plichten op de best mogelijke wijze na te komen ...
- V Moest ik steeds alle krijgsgevangenen aan station ontvangen en in hunne respective kampen bezorgen. Had soms drie paarden ter mijne beschikking, omdat een niet al het werk kon verrichten. Sliep natuurlijks nachts bij President aan huis op een sofa voor bijna acht volle maanden.”⁷

Daarby neem hy nog baie werk oor van Frikkie Eloff, wat bedags die president se privaatsekretaris was “uit loutere belangstelling en in belang van onzer zaak”.⁸

Vanaf 10.9.1900 tot met president Kruger se dood, dus vir vier jaar lank, was hy Lyfwag van die President - ‘n aanstelling deur laasgenoemde self gedoen. Sy taak sou wees “om van tijd tot tijd de noodige veiligheidsmaatregelen te treffen aangaande zijn persoon”⁹

Die sluipmoordpoging

Inderdaad was Bredell bewus van die sluipmoordaanslag op sy president. Waarom, volgens die skrywer, dit dan net ligweg meld? As polisieman het hy geweet dat los praatjies die ondersoekbeamptes in ‘n saak net kan irriteer en die saak selfs kan benadeel. As lyfwag het hy die poging suksesvol help afweer. As nederige mens, nes sy president, het hy God vir die mislukking gedank en nie sy eie beuel geblaas nie.

Manie Bredell het met rede ‘n ampse stilsweye omtrent die sluipmoordaanval gehandhaaf. ‘n Algemene bekendmaking van die sluipmoord kon die moraal van die Boerevegters in die veld erg knou - daardie manne wat met soveel moed in groot ontberings, sonder behoorlike voedsel en klere, dag na dag in alle moontlike weerstoestande, die grote oormag van die sterkste oorlogsmasjien ter wêreld - Brittanje - moes beveg.

Bredell in Europa

In Europa tree hy ook as privaatsekretaris van president Kruger op, want hy skryf: “Als Privaat Secretaris krijg ek niets, geen tractement ... de maandelijksche bedragen van £30 kunnen worden besteed aan onze komandos.” Hy verbeur dus vrywillig sy salaris.

Bredell verkeer soms in 'n tweestryd, want hy skryf: “mijn nationaal gevoel dwingt mij terug te gaan ... naar mijn dierbaar vaderland ... om't help zuiveren van den Engelsman ... Liever in't vrije veld bij al mijn kameraden sterven in den strijd tegen roof en verwoesting dan in een kerkhof van den vijand of in een vreemd land. God geve dat ik weggaan kon... Men sterft maar eenmaal en welk een zalig oogenblik om in den strijd te vallen”.¹⁰

Hy het wel saam met sy broer Johannes (sien later) aan die Slag van Dalmanutha deelgeneem, tydens die tog van president Kruger na Lourenco Marques.¹¹

Toegewyd aan sy werk verklaar hy, niteenstaande sy eie begeerte, aan president Kruger in laasgenoemde se ouderdomsbetwyfeling: “President behoef niet bevreesd te zijn dat wij (hyself en die lyfarts dr Heymans) die u nu zoolang getrouw, of liever hoe swak of hoe goed hebben opgepast en versorg, u nu op u ouden dag zullen verlaten ... en dat indien het ongeluk u overkomen moest van later finantieel gebrek te moeten lijden, wij in uw leed zullen deelen en als mannen, getrouw en onderdanig, bij u zullen staan tot den dood toe. Ik vertrou dat God het geve mocht, dat wij in liefde zullen samewonen tot elkander's onderlinge steun en hulp”.¹² Bredell se nederigheid blyk duidelik uit die bostaande, sowel as die feit dat hy sterkte uit sy God en sy president geput het.

Kruger se laaste boodskap

Manie Bredell was onteenseglik persoonlike “valet” van die president - iemand wat toegewyd na sy liggaamlike en geestelike versorging omgesien het - sy vertroueling en sy vriend. Hy sou beste van almal geweet het presies wat die Laaste Boodskap van president Kruger aan sy volk was. Beoordeel volgens alle ampte wat Bredell suksesvol in sy lewe beklee het, het hy 'n sterk integriteit gehad en was hy geen samesweerder wat 'n fiktiewe Laaste Boodskap aan die Boerevolk sou bekonsel nie.

Na die oorlog

In 1905 praktiseer Bredell as prokureur in Pretoria.¹³ Hy stel sedert April 1908, op versoek van genl JC Smuts, sy dienste beskikbaar vir die organisering van Blanke arbeid in Transvaal en die Oranjerivierkolonie,¹⁴ ten einde oorlogsverarmdes weer op die voete te help.

Vanaf 1 Julie 1908 is hy Waarnemende Inspekteur van die Transvaalse Polisie. In 1909 kry hy spesiale erkenning van die regering vir sy hantering van die ondersoek ten opsigte van polisie-administrasie.¹⁵ Op 15 Oktober 1910 word hy aangestel as sekretaris van die Transvaalse Polisie.¹⁶ Tydens die landswye reorganisasieproses van die polisie in die Unie van Suid-Afrika, dien hy vanaf 1 April 1913 as Onderkommissaris sowel as Sekretaris van

die Polisie diens.¹⁷ Vanaf 1 Mei 1913 tot 16 November 1920 is hy Hoof van die Transvaalse Afdeling van die Polisie diens met die rang van luitenant-kolonel.¹⁸

Bredell tree op 31 Desember 1926 af, met die rang van luitenant-kolonel. Met sy aftrede was hy Sekretaris en Hoof Onderkommissaris van die Unie van Suid-Afrika Polisie.¹⁹ Hy ontvang in Januarie 1927 die “King’s Police Medal” op grond van “an uncommonly brilliant record” - buitengewone diens gelewer aan die Polisie.²⁰

Na sy aftrede werk hy vir ‘n tyd lank as vee-inspekteur van die Sentrale Padvervoerraad²¹. Tot met sy dood op 19 Maart 1953 op 87-jarige ouderdom, is hy ‘n nederige dog suksesvolle boer op sy plaas Zonneheuvel, distrik Marquard, OVS waar hy ook vir ‘n tweede keer in die huwelik getree het, naamlik met die weduwee Hilda Henrietta Oelrich, gebore Barry.²² Op sy versoek²³ is hy in die Bredell-familiekerkhof, Bredellpad, op die plaas Klein Helderberg, distrik Somerset-Wes, langs sy ouers begrawe.

Familiegeskiedenis

Sy vader was Johannes Pieter Bredell, gebore 12 Februarie 1833, aangegee as inskrywing no 12 van die geboorteregister van die klein dorpie Schweppenhausen, Bad-Creuznachts, Coblenz Duitsland.²⁴ Hy koop²⁵ en boer sedert 7 Augustus 1865 op die plaas Onder-Rustenburg, Moddergat, distrik Stellenbosch en beoefen ystersmeewerk. Die plaas is geleë langs ‘n sytak van die Moddergatsrivier, op sy beurt ‘n tak van die Eersterivier²⁶ en teen die hange van die berg Sinaï. Toe filloksera (wat alle wingerde vernietig) in 1885 te Groot Constantia uitbreek, is sy plaas een van die wat ongeveer terselfdertyd daardeur getref is.²⁷ Hy sterf op 21 September 1924 op 91-jarige leeftyd in die voorste kamer van die huis geleë op die draai van Die Laan, Stellenbosch huis no 32.²⁸

Sy moeder, Anna Maria van Brakel, dogter van Hermanus Christiaan van Brakel en sy vrou Elizabeth Josephine du Plessis, is gebore op 11 Augustus 1845²⁹ op Nietegund, ook ‘n onderdeel van die oorspronklike plaas Rustenburg, aan die voet van Helderberg, distrik Stellenbosch.³⁰ Sy trou op 20 Desember 1864 met J.P. Bredell en sterf op 8 Februarie 1887, met die geboorte van haar sesde kind, op Onder-Rustenburg.³¹

Sy oupa, stamvader van die Bredell’s in Suid-Afrika, arriveer in 1842 aan die Kaap. Hy was Peter Bredell, gebore op 12 November 1792 in Duitsland³², as seun van Paul en Susanna Bredell. Hy woon onder andere in Hauptstrasse 12 of 41, Schweppenhausen en beoefen sy beroep as bakker,³³ voor hy met sy vrou en 7 kinders na die Kaap emigreer. Hy sterf as boer op 73 jarige ouderdom, op 27 April 1864 op sy plaas Klein Helderberg te Bakkershoogte, langs die Bakkerskloofstroom, ook ‘n sytak van die Moddergatsrivier.³⁴

Sy ouma, Anna Maria Strünck/Stronck is op 6 April 1798 te Shautien, Koninkryk van Rusland (Swipholzen in Duitsland word ook genoem volgens Heese & Lombaard) as dogter van Frederich Stronck gebore. Sy sterf op 3 Junie 1863 te Klein Helderberg, hoewel haar grafskrif, sowel as Heese en Lombard, die sterfdatum as 6 Mei 1863 aandui.³⁵

*Figuur 2. Manie en Nettie Bredell met hul dogtertjie Ella.
(Uit die versameling van mev Mimmie Erasmus.)*

Hermanus Christiaan Bredell is op 12 Oktober 1905 in Pretoria met Stephanetta Johanna Paulina (Nettie) Eloff, getroud. Sy is op 10 Oktober 1877 as dogter van FC (Ryk Freek) Eloff en Elsie Francina Kruger gebore en was 'n kleindogter van president Kruger.³⁶ Hulle het in 'n huis, wat deur haar ouersaan hulle geskenk is, gewoon wat hulle "Ouderliefde" genoem het. Dit was geleë waar die spoorweggronde vandag te vinde is, tussen Voortrekkersweg en Paul Krugerstraat, Eloffsdal, Pretoria.³⁷ Sy sterf op 3 Mei 1920 aan malaria en is begrawe in die Rebeccastraatbegraafplaas. Die Bredell egpaar het 2 kinders gehad, naamlik Johan en Ella.³⁸

Volgens Mimmie Erasmus, gebore as Maria Petronella Christina Bredell, op 8 Mei 1907 te Potchefstroom, het haar oom Manie haar en haar man, Mike Erasmus genooi om by hom in te woon in "Ouderliefde" na sy eerste vrou se dood, voordat hy later met Hilda Henrietta Oelrich (gebore Barry) getroud is. Mimmie Erasmus is die dogter van Manie Bredell se broer, Johannes Pieter (Petrus) Bredell (wat op 1 Desember 1870 te Onder-Rustenburg gebore is en op 12 November 1954 te Pretoria oorlede is) en sy vrou Elizabeth Magdalena Maria Marx (gebore op 13 Maart 1885 in die Potchefstroom-distrik en oorlede op 20 April 1971³⁹ te Pretoria).

Mimmie Erasmus, nou reeds ouer as 90 jaar, onthou hom as 'n liefdevolle man wat baie streng en militaristies was. Hy het sterk respek afgedwing by almal en wou hê dat alles reg moes gaan.

As nakomeling van die stamouers van die Bredells in Suid-Afrika, verstaan ons die genetiese Duitse presisie, hardwerkende toewyding, netheid en militarisme wat in sy persoonlikheid na vore gekom het. Daarby was hy 'n diepgelowige Christen-Calvinis. Die resultaat van hierdie kombinasie, was sy byna perfekte optrede in watter amp hy ookal bekleë het. Gevolglik was sy integriteit bo enige verdenking.

Bronne

- 1, 2b-6 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 1.
SA Biografiese Woordeboek III, p. 102.
- 2a, 4b, 6 JW de Kock: Dag na dag by Pres. Kruger in **Die Huisgenoot**, 15 Desember 1944.
- 3-5 NAB A413/1.
- 7, 8 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 2.
SA Biografiese Woordeboek III, p. 102.
- 9 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 2.
SA Biografiese Woordeboek III, p. 102.
 Bredell & Grobler: **Gedenkskrifte van Paul Kruger**, p. 178.
 NAB A413/1.

- 10 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, pp. 74-75.
- 11 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 9.
SA Biografiese Woordeboek III, p. 102.
 Johannes P Bredell: **Memoirs ongepagineerd onuitgegeef**.
- 12 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 86.
SA Biografiese Woordeboek III, p. 102.
- 13, 15-22 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 4.
SA Biografiese Woordeboek III, pp. 102-103.
- 14 **De Volkstem** 22.1.2.1926.
- 23 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 4.
Cape Argus 21.3.1953.
 Boedel HC Bredell OAB + Weesheer Bloemfontein 332/53
 Skrywer besoek en foto's geneem van Bredell-begraafplaas 1996 Somerset-
 Wes.
- 24 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 420
 Fotostaat van die oorspronklike geboorte-inskrywing beskikbaar gestel deur
 mev Elsa Berns, gebore Bredell van Tamboerskloof, Kaapstad.
- 25 Aktekantoor Kaapstad T93, 7 Augustus 1863.
- 26 "Obermeyerkaart" uit **Rapport van Genade - Ned. Geref. Gemeente
 Helderberg** 1969-1994, p. 2.
- 27 Inleidende Wynkursus van die Akademie van Kaapse Wyne, p. 13.
- 28 Volgens familie oorlewering en bevestig deur mev Elsa Berns van
 Tamboerskloof, Kaapstad.
- 29 Wessel J van Brakel Wessels: **Van Brakel geslagsregister** 1925, Caledon,
 p. 3.
 Grafskrif Bredell Begraafplaas Klein Helderberg, Somerset-Wes.
- 30 JG le Roux: **Bewaarders van ons Erfenis - Plaaseienaars 1950**. RGN,
 ongepubliseer.
 Franzen & Cooke: **Old Cape Houses**, p. 102.
- 31 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 420.
 Johannes Bredell: Memoirs ongepubliseer.
- 32 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 419.
- 33 Fotostaat van geboortesertifikaat No 12 van Johannes Bredell
 Schweppenhausen en No 109 van Nicolaus Bredell Schweppenhausen jare
 1833 en 1834 beskikbaar gestel deur mev Elsa Berns van Tamboerskloof,
 Kaapstad.
- 34 KAB MOOC 6/9/107 No 1051 ook Bredell-begraafplaas.
 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 419.
- 35 KAB 6/9/105 No 719 ook Bredell-begraafplaas.
 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 419.

- 36 Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 420.
AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 4.
JH van Dyk: **Stamregister van die Eloffs in Suid-Afrika**, p. 85.
NA Coetzee: **Duplessis familieboek 1688-1988**, p. 807.
- 37 Mev MPC Erasmus gebore Bredell vertel.
- 38 AG Oberholster: **Dagboek van HC Bredell 1900-1904**, p. 4.
Boedel HC Bredell, Bloemfontein Weesheer 332/53 OAB.
Heese & Lombaard: **SA Genealogies** Vol I, p. 420.
- 39 Grafskrifte Rebeccastraatbegraafplaas.

Vergelyk ook: **Die familie Bredell in SA** - opgestel deur Anton Bredell 1989.
EM Erasmus te "Jeanetta haar Loop" distrik Naboomspruit, Januarie 1998.

Die Genootskap verwelkom kommentaar, soos hierdie, op artikels wat in vorige uitgawes verskyn het. Ons vertrou dat dit sal meewerk tot gesonde debattering op die geskiedenis van Pretoria.- Redakteur.

BREDELL HET SELF VERTEL VAN SY AANDEEL IN KRUGER SE “POLITIEKE TESTAMENT”

Lappe Laubscher

Dit is beslis te verwelkom dat Mieka Erasmus verdere toeligting aangaande die persoon van HC Bredell verskaf. Die inleidende paragraaf laat egter die indruk dat sy vir die boodskapper kwaad is, omdat sy nie van die boodskap in my aanvanklike artikel gehou het nie.

Erasmus skryf dat my artikel gehandel het oor Bredell, ‘n persoon wat sogenaamd in ‘n fantasiewêreld geleef het, ‘n afleiding wat my verwonder. Sy skryf ook dat Bredell deur my beskryf word as ‘n losse aanhanger sonder ware portefeulje in die gevolg van president Kruger. Hierdie gewraakte stelling is gewis nie deur my gemaak nie. Wat in die oorspronklike artikel gestaan het, was:

“Wat Bredell se bedoelde rol by Kruger was, is nie duidelik nie. Die rol wat hy wel vervul het, was die van lyfwag en assistent tot Kruger se persoonlike sekretaris, Frikkie Eloff” (p.4).

Erasmus beweer voorts dat Manie Bredell oontenseglik persoonlike “valet” van die president was - iemand wat toegewyd na sy liggaamlike en geestelike versorging omgesien het. Hierdie stelling is gewis foutief. Na Kruger se liggaamlike welstand het sy lyfarts, dr Willem Heymans, omgesien, terwyl sy getroue lyfbediende, Happe, hom versorg het. Sy geestelike versorging is deur ‘n reeks predikante o.a. die bekende Nederlandse teoloog-cum-politikus, Abraham Kuyper, en die Springbokrugbyspeler, dr Herman van Broekhuizen, behartig.

Ek word voorts daarvan beskuldig dat my artikel nie wetenskaplik gefundeer was nie en dat daardeur ‘n onjuiste beeld van Bredell geskep is. Die historiese korrektheid van ‘n artikel word egter nie bepaal deur voetnote en/of bronverwysings nie.

Hierdie debat bring ons egter nog nie by die waarheid uit nie. Ek gaan net twee voorbeelde gebruik om agter die waarheid te kom, nl. die beweerde aanslag op die lewe van Kruger en Kruger se laaste boodskap aan sy volk.

Die aanslag op die lewe van Kruger

In my artikel maak ek twee stellings. Die een is dat ek dit vreemd vind dat geen ander bron behalwe Bredell se dagboek 'n verwysing na die voorval bevat nie en die ander is dat dit juis in die lig van die eerste stelling jammer is dat Bredell in sy dagboek nie meer besonderhede oor die hele voorval gee nie.

Erasmus skryf dat Bredell, as lyfwag, die poging suksesvol help afweer het. As nederige mens, nes sy president, het hy God vir die mislukking gedank en nie sy eie beuel geblaas nie. Hierdie is beslis bykomende inligting oor die voorval en dit is jammer dat Erasmus nie vir die oorsprong van die inligting 'n bronverwysing gee nie. Bredell self beweer nêrens dat hy die aanslag afgeweer het nie en ook nie dat hy God vir die mislukking gedank het nie.

Erasmus maak verder 'n saak uit dat die skamele inligting wat Bredell oor die saak gee, daaraan gewyt moet word dat hy die saak wou stilhou om nie die Boere in die veld onnodig te ontstel nie. Hierdie siening hou na my mening nie water nie. Hoe op aarde kan 'n aantekening, wat Manie Bredell in Europa in sy persoonlike dagboek maak (of nie maak nie), die gemoedstoestand van die Boere te velde raak. Daar was net geen manier dat die inligting uit sy dagboek aan die Boere bekend gemaak sou kon word nie.

Kruger se laaste boodskap

Hieroor skryf Erasmus:

“Beoordeel volgens alle ampte wat Bredell suksesvol in sy lewe beklee het, het hy sterk integriteit gehad en was hy geen samesweerder wat 'n fiktiewe laaste boodskap aan die Boerevolk sou beknel nie.”

Gelukkig kan HC Bredell self op die veronderstelling van Erasmus antwoord. Op 27 Februarie 1943 het Bredell op Marquard 'n plegtige verklaring afgelê en dit aan die destydse hoofargaris dr Coenraad Beyers gestuur. In die verklaring sê hy:

“... die sogenaamde politieke testament van President Kruger (is) oorspronklik in my handskrif ... geskrewe aan die hand van 'n konsep van Dr W J Leyds, aan welke konsep eger op mij versoek ... enige wysiginge aangebring is.”

Die woorde “sogenaamde politieke testament”, was Bredell se eie siening van die dokument. Sy betrokkenheid by die gekonkel om die dokument het hy self beskryf en moet sekerlik as histories korrek aanvaar word (figuur 1).

PLEGTIGE VERKLARING.

Ek, HERMANUS CHRISTIAAN BREDELL, verklaar hiermee plegtig dat die beroemde antwoord van Sy HoogEdele President S.J.P. Kruger aan Generaal Louis Botha, gedateerd te Clarens in Switserland op 29 Junie 1904, die sogenaamde Politieke Testament van President Kruger, oorspronklik in my handskrif as Partikulier Sekretaris van die President geskrewe is aan die hand van 'n konsep deur Dr. W.J. Leyds opgestel, aan welke konsep egter op ^{my} versoek ^{an} van President Kruger, enige wysigings aangebring is;

H.C.B.
not gankbaar

dat ek van die oorspronklike brief, na voorlegging aan en ondertekening van Sy HoogEdele President Kruger, op die destyds gebruikelike manier 'n kopie daarvan afgemaak het in 'n Briewe-Kopieboek deur my vir korrespondensie van President Kruger daarop nagehou;

dat ek my die inhoud van genoemde brief nog goed herinner;

dat ek op 'n noukeurige foto van 'n bladsy uit die oorspronklike kopie van daardie brief, sowel as op 'n foto van die laaste bladsy van die brief, welke beide foto's deur Dr. Coenraad Beyers van die Staatsargief te Pretoria aan my vir besigtiging gestuur is, duidelik my handskrif herken, asook op die laasvermelde foto die handtekening van Sy HoogEdele President Kruger;

dat die eerste woord van die tweede reël op die eersvermelde foto is "maak" in die sin: "en maak dat dit woord op het Afrikaansche Volk nooit van toepassing zal kunnen zyn";

dat ek die bewering as sou daardie sin gelees moet word: "en maak dat dit woord op het Afrikaansche Volk nooit van toepassing zal kunnen zyn", as beslis verkeerd beskou;

en verklaar ek verder dat ek terwille van die historiese waarheid bowestande verklaring gewilliglik doen en selfs bereid is, désvereis, om dit met ede te bevestig.

Aldus gedraan en geteken te ... *Marquard* ... 27.2...

op die 27de dag van Februarie in die jaar Negentien Honderd Drie- en-Veertig.

as Getuie:

Ernst ...

H.C. Bredeell

Figuur 1. Plegtige verklaring van H.C. Bredeell

Slot

Die bedoeling my met aanvanklike artikel was bloot om weer te kyk na Kruger se laaste dae en die waarde wat aan Bredell as getuie oor die tydperk geheg kan word. Dit sou beslis nie histories wetenskaplik wees om bloot elke persoon wat 'n mening het se getuienis ongetoets te aanvaar nie.

Ongelukkig kan Bredell se weergawe nie oral net aanvaar word nie. Die plegtige verklaring, waaruit hierbo aangehaal word, het hy juis opgestel na aanleiding van dr Coenraad Beyers se stuk **Die laaste lewensjare en heengaan van President Kruger**, wat in die Argiefjaarboek vir Suid-Afrikaanse Geskiedenis (Jaargang 4, deel 1, 1941, Kaapstad) verskyn het. Beyers het Leyds uitgewys as die opsteller van Kruger se laaste boodskap en Bredell was ongelukkig dat sy bydrae toe die dokument nie die regte erkenning gekry het nie.

Hoewel hy in die plegtige verklaring ook beweer dat hy Kruger oor die verandering wat hy voorgestel het, geraadpleeg het, is hy weer besig om die waarheid 'n kinkel te gee. Kruger is twee weke na die opstel van die Laaste Boodskap oorlede. Op sy sterfsertifikaat word as een van die oorsake van sy dood aangegee dat hy aan "gevorderde verkalking van are" gesterf het.

Dit beteken eenvoudig dat Kruger reeds siniel was toe Leyds en Bredell die Laaste Boodskap opgestel het. Kruger was in daardie stadium lank reeds nie meer toerekeningsvatbaar nie.

Soos in my aanvanklike artikel wil ek weer pleit vir begrip vir die twee se gekonkel. Hul bedoeling daarmee was onteenseglik goed.

Dit is duidelik dat dieselfde stukkie geskiedenis van verskeie kante beskou kan word. Daarom is dit soveel te meer belangrik dat hierdie standpunte gestel word. Die Genootskap is egter van mening dat verdere debatvoering oor hierdie onderwerp nie verdere lig daarop sal werp nie en beskou dus hierdie debat as afgehandel. - Redakteur.

RUDYARD KIPLING OOR 'N VETERAAN UIT DIE ANGLO-BOEREOORLOG

C. de Jong

Kipling was oorlogskorrespondent in Suid-Afrika in 1899-1900 en het 'n reeks gedigte oor Britse soldate in die Anglo-Boereoorlog geskryf. Hy gee daarin reguit en sonder mooipraat die gemengde gevoelens van die gewone soldaat, Tommy Atkins genoem, weer. Hy stel in sy gedig, "Chant-Pagan", 'n gedemobiliseerde "Irregular" uit die Britse volksklas aan die woord, wat nie gewoon kan raak aan die beperktheid en diensbaarheid in Brittanje, na drie jaar van belewenisse in Suid-Afrika met sy ontberings en swaarkry in die oorlog, maar ook die ervaring van die wydsheid, grootsheid en vryheid in die subkontinent nie. Hy verwys na sy baie veldtogte in Suid-Afrika, waaronder verskeie rondom Pretoria, en voel heimwee na die land. Hy oorweeg om daarheen terug te gaan en daar "to cure or die" en indien nodig werk by 'n "Dutchman" te aanvaar. Ou Engeland het vir hom te eng geword.

CHANT-PAGAN
(English Irregular, discharged)

Me THAT 'ave been what I've been -
Me that 'ave gone where I've gone -
Me that 'ave seen what I've seen -
    'Ow can I ever take on
With awful old England again,
An' 'ouses both side of the street,
And 'edges two sides of the lane,
And the parson an' gentry between,
An' touchin' my 'at when we meet -
    Me that 'ave been what I've been?

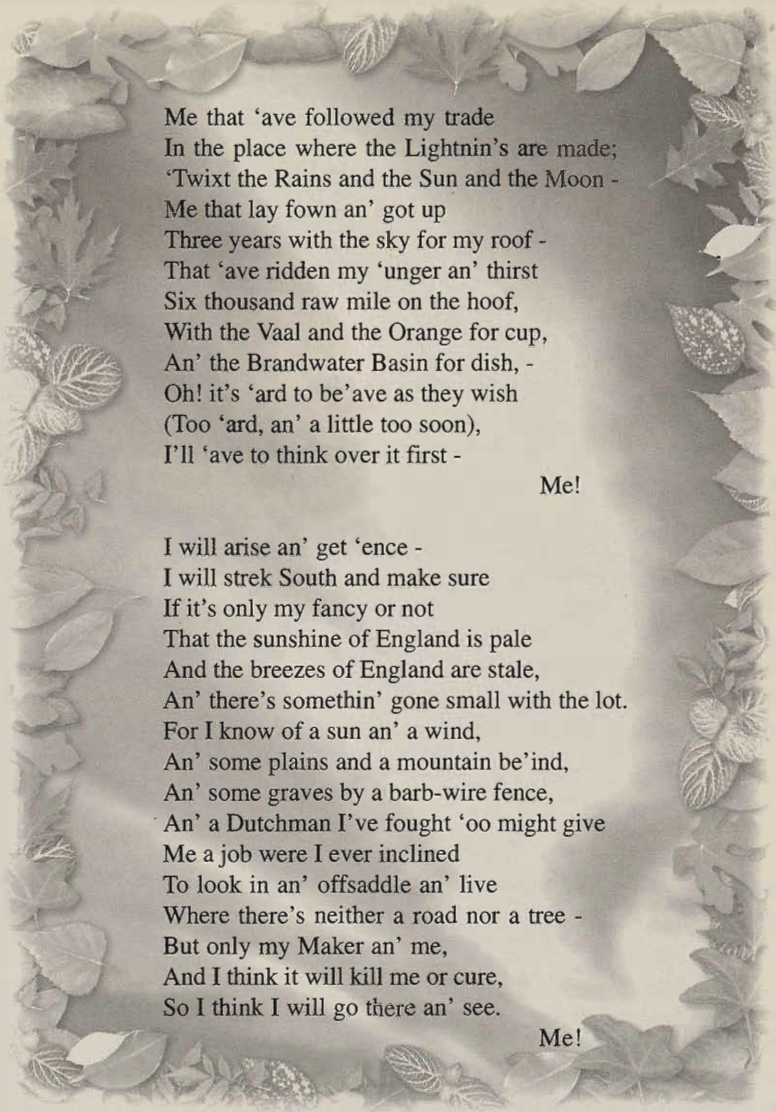
Me that 'ave watched 'arf a world
'Eave up all shiny with dew,
Kopje on kop to the sun,
An' as soon as the mist let 'em through
Our 'elios winkin' like fun -
Three sides of a ninety-mile square,
Over valleys as big as a shire -
"Are ye there? "Are ye there? "Are ye
there?"
An' then the blind drum of our fire ...
An' I'm rollin' 'is lawns for the Squire,
    Me!

Me that 'ave rode through the dark
 Forty mile, often, on end,
 Along the Ma'ollisberg Range,
 With only the stars for my mark
 An' only the night for my friend,
 An' things runnin' off as you pass,
 An' things jumpin' up in the grass,
 An' the silence, the shine an' the size
 Of the 'igh, unexpressible skies -
 I am takin' some letter almost
 As much as a mile to the post,
 An' "mind you come back with the change!"

Me!

Me that saw Barberton took
 When we dropped through the clouds on their
 'ead,
 An' they 'ove the guns over and fled -
 Me that was through Di'mond 'Ill,
 An' Pieters an' Springs an' Belfast -
 From Dundee to Vereeniging all -
 Me that stuck out to the last
 (An' five bloomin' bars on my chest) -
 I am doin' my Sunday-school best,
 By the 'elp of the Squire an' 'is wife
 (Not to mention the 'ousemaid an' cook).
 To come in an' 'ands up an' be still,
 An' honestly work for my bread,
 My livin' in that state of life
 To which it shall please God to call

Me!

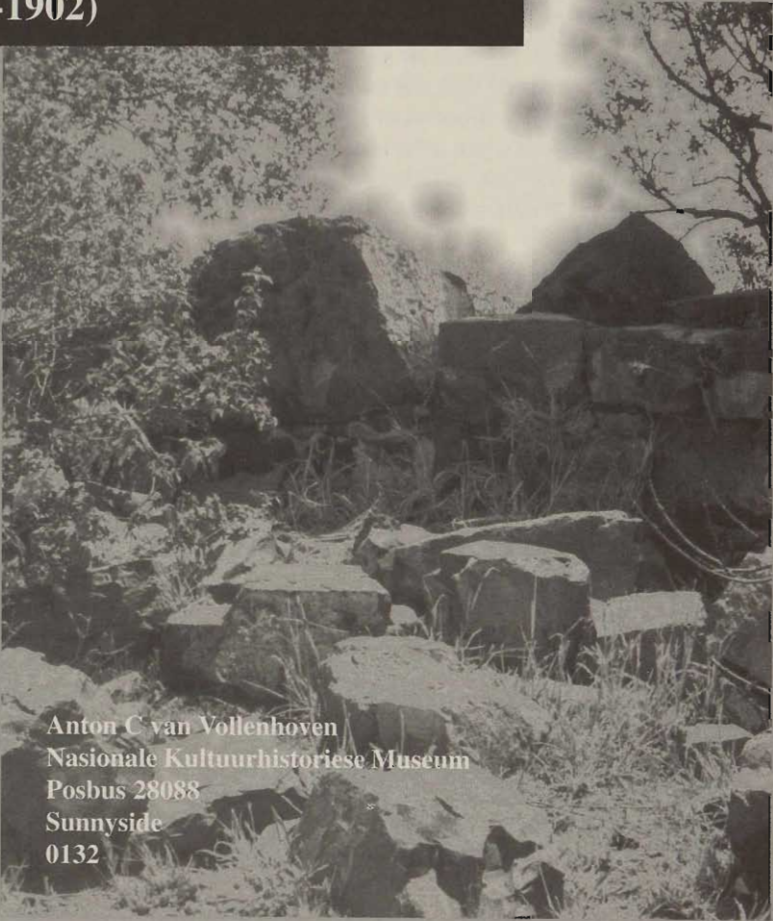
Me that 'ave followed my trade
In the place where the Lightnin's are made;
'Twixt the Rains and the Sun and the Moon -
Me that lay fown an' got up
Three years with the sky for my roof -
That 'ave ridden my 'unger an' thirst
Six thousand raw mile on the hoof,
With the Vaal and the Orange for cup,
An' the Brandwater Basin for dish, -
Oh! it's 'ard to be 'ave as they wish
(Too 'ard, an' a little too soon),
I'll 'ave to think over it first -

Me!

I will arise an' get 'ence -
I will strek South and make sure
If it's only my fancy or not
That the sunshine of England is pale
And the breezes of England are stale,
An' there's somethin' gone small with the lot.
For I know of a sun an' a wind,
An' some plains and a mountain be'ind,
An' some graves by a barb-wire fence,
An' a Dutchman I've fought 'oo might give
Me a job were I ever inclined
To look in an' offsaddle an' live
Where there's neither a road nor a tree -
But only my Maker an' me,
And I think it will kill me or cure,
So I think I will go there an' see.

Me!

**BRITSE BLOKHUISE IN
PRETORIA GEDURENDE DIE
ANGLO-BOEREOORLOG
(1899-1902)**

Anton C van Vollenhoven
Nasionale Kultuurhistoriese Museum
Posbus 28088
Sunnyside
0132

Abstrak

Nadat die Britse magte Pretoria op 5 Junie 1900 ingeneem het, is die stad deur middel van fortifikasies in 'n vestingstad omskep. Dit is moeilik om die presiese omvang van en hoeveelheid fortifikasies wat opgerig is, te bepaal. Ses-en-sewentig is in die Pretoria-omgewing geïdentifiseer, terwyl 'n verdere 42 binne die munisipale grense van die stad ingesluit word. Hieronder tel die Cable Hill redoubt, Meintjieskop blokhuis, East fort en die Vesting blokhuis. 'n Verdere 47, wat waarskynlik ook binne die munisipale grense van Pretoria val, kon nie gelokaliseer word nie. Verskeie hiervan is vernietig, terwyl daar van 'n groot hoeveelheid slegs nog fundamente sigbaar is. 'n Waardevolle kultuurhistoriese erfenis staan gevaar om verlore te gaan mits dit nie spoedig as kultuurhulpbron aangewend word tot voordeel van Pretoria nie.

Abstract

British blockhouses in Pretoria during the Anglo Boer War (1899-1902)

After the British forces captured Pretoria on 5 June 1900, the town was fortified by means of various fortifications. Determining the exact range and number of fortifications erected is not an easy task. Seventy six fortifications were identified in the Pretoria area, whilst another 42 were found within the municipal boundaries of the town. These include the Cable Hill redoubt, Meintjieskop blockhouse, East fort and the Vesting blockhouse. A further 47, which were probably also built within the municipal boundaries of Pretoria, could not be located. A large number of the fortifications have already been demolished and of some only the foundations remain. An important cultural historical heritage is in great danger of being permanently lost. In order to prevent this, it should be utilised as cultural resources to the benefit of Pretoria.

Inleiding

Die Britse mag het sedert Junie 1900 gefortifiseerde poste op strategiese punte oor groot gedeeltes van Suid-Afrika opgerig. Die doel hiermee was om veral verbindingsroetes soos spoorlyne en paaie te beskerm.¹

Vanweë die belang van Pretoria, wat deeglik beskerm moes word omdat dit die hoofkwartier van die Britse opperbevelhebber gehuisves het, is addisionele fortifikasies rondom die dorp opgerig. Die Britse fortifikasies van Pretoria het nie 'n belangrike rol tydens die Tweede Anglo-Boereoorlog vervul nie, behalwe dat dit as afskrikmiddel gedien het. Die oorlog moet dus bloot as die breë agtergrond waarbinne die fortifikasie van Pretoria plaasgevind het, beskou word.

'n Volledige lys van die Britse blokhuse in Pretoria is nog nie vantevore opgestel nie. Hoewel dit steeds moontlik is dat die lys, wat in hierdie artikel weergegee word, onvolledig is, onder meer weens 'n gebrek aan volledige dokumentasie in argiewe, is dit die mees volledige lys van blokhuse binne die munisipale grense van Pretoria.

Die blokhuisstelsel

Die blokhuisstelsel¹ is opgerig omdat dit duidelik was dat die spoorwegverbindings grootliks onbeskermd was. Ten einde hierdie belangrike kommunikasiestelsel te beveilig, het lord Kitchener, die Britse opperbevelhebber, besluit om gefortifiseerde poste langs die roetes op te rig. Die eerste blokhuse is in Julie 1900 opgerig. Daar is op die belangrikste stasies, brûens en ander strategiese plekke langs die spoorlyne gekonsentreer.² Hierdie blokhuse was hoofsaaklik dubbelverdieping klipstrukture en het sowat drie maande geneem om op te rig. Dit kon 'n garnisoen van dertig man huisves.³

Teen Januarie 1901 is daar met grootskaalse oprigting van blokhuse al langs die spoorlyne begin. Hierdie blokhuse was tydelike sinkstrukture en heelwat kleiner. Gevolglik kon dit vinniger opgerig word. Dit is deur 'n onderoffisier en vyf tot ses manskappe beman. Sedert Maart 1901 is hierdie tipe blokhuse ook op ander strategiese punte, soos paaie opgerig, waardeur probeer is om die bewegings van die Boerekommando's te belemmer. Hierdie strategie het veral ten doel gehad om die Boere deur middel van dryfjagte in die blokhuislinies vas te keer. Die blokhuislinies was teen Januarie 1902 voltooi. Blokhuse is op 'n afstand van 'n driekwart tot een en 'n half myl (1,2-2,4 km) uitmekaar opgerig.⁴

Hierdeur is 'n waardevolle historiese erfenis nagelaat. Teen die einde van die oorlog was daar soveel as 8 000 blokhuse oor 'n afstand van 6 000 kilometer versprei. Om dit te beman was sowat 50 000 troepe en 16 000 nie-blanke verkenners en wagte nodig.⁵

Blokhuse in en om Pretoria

Bronne verskil oor die hoeveelheid fortifikasies wat tydens die Anglo-Boereoorlog in die omgewing van Pretoria opgerig is. Volgens R. Tomlinson is die rekordhouding van die Royal Engineers, wat die blokhuse gebou het, nie altyd betroubaar nie. Sy berekening bring die totale aantal blokhuse op 371 te staan - 58 klipblokhuse en 313 sinkblokhuse. Die Royal Engineers se definisie van die Pretoria area, strek egter so ver noord soos Pietersburg. Tydens sy ondersoek het Tomlinson die oorblyfsels van 50 blokhuse opgespoor. Hy meld egter 57 fortifikasies in sy artikel. Sy definiëring van die Pretoria area strek wyer as die munisipale grense en sluit byvoorbeeld 'n blokhuis in Warmbad in.⁶

Ander bronne bring die aantal blokhuse op 61 te staan. Dit bestaan uit ses-en-dertig klipblokhuse, waarvan vier dubbelverdiepings was, en vyf-en-twintig sinkblokhuse, wat deur die 26e Kompanie van die Royal Engineers opgerig is.⁷ Die presiese grense wat deur dié skrywers gebruik word, word nie gemeld nie.

'n Lys van blokhuse, gedateer 1 Junie 1902, dui aan dat daar 85 blokhuse in en om Pretoria opgerig is.⁸ Hierdie bron gee ook nie die grense van die gebied wat beskryf word aan nie. Van hierdie 85 kon 20 binne die munisipale grense van Pretoria gelokaliseer word, terwyl 'n verdere 47 waarskynlik ook binne die munisipale grense van Pretoria val, 'n totaal van 67. Die res val net buite die munisipale grense van Pretoria.

Tomlinson meld 26 fortifikasies wat binne die munisipale grense van Pretoria val. Van Vollenhoven meld 16, maar by nadere ondersoek word nog 'n aantal genoem, wat sy totaal tot 19 opskuiw.⁹ Dertien van die fortifikasies word deur albei gemeld wat dus die groot-totaal op 32 te staan bring. Boonop is die vier Boereforte van Pretoria ook nou deur Britse soldate beman sodat dit 'n deel van die verdediging van Pretoria uitgemaak het.¹⁰

Inligting oor die Britse fortifikasies is beperk en die meeste van die strukture is sedert die oorlog vernietig. Die enigste aanduidings daarvan kom dikwels op ou kaarte voor. Sommige van die plekke is wel opgespoor, hoewel daar dikwels slegs 'n hoop klippe, as getuieis van 'n vroeëre struktuur, op die terrein oorgebly het.

Die volgende fortifikasies is in die Pretoria-omgewing geïdentifiseer, maar val nie binne die munisipale grense van die stad nie:

- 3 blokhuse by die Bronberge/Schavelpoort (sic)^b, suidoos van Pretoria
- 3 blokhuse by Kalkheuwel, suid van Broederstroom
- 1 blokhuis by Pampoennek, wes van Kommandonek
- 4 blokhuse by Nooitgedacht tussen Hek- en Buffelspoort
- 3 blokhuse by Breedtsnek, noord van Maanhaarand
- 1 blokhuis by Hekpoort (die bekende Barton's Folley)
- 1 blokhuis by Broederstroom
- 1 blokhuis by Warmbad
- 1 fort by Ifafi (die Rietfontein fort)¹¹
- 21 fortifikasies te Pienaarspoort¹²
- 10 blokhuse by Irene (Fort Cornwall)¹³
- 1 blokhuis, noord van Onderstepoort
- 7 fortifikasies tussen Pretoria en Bronkhorstspuit¹⁴
- 3 blokhuse, wes van Kommandonek
- 3 blokhuse, oos van Kommandonek¹⁵
- 5 blokhuse by Hornsnek¹⁶

- 1 blokhuis noord van Onderstepoort¹⁷
- 3 blokhuse by Bapsfontein
- 2 blokhuse by Silkaatsnek
- 2 blokhuse by Tygerpoort

Dit is reeds 'n totaal van 76 fortifikasies en sommige hiervan is moontlik deur die genoemde skrywers en argivale dokumente onder Pretoria ingedeel.

Die volgende fortifikasies val waarskynlik binne die munisipale grense van die stad, hoewel die presiese ligging daarvan nie vasgestel kon word nie:

- 9 blokhuse in die noordwestelike deel
- 7 blokhuse in die noordoostelike deel
- 10 blokhuse in die oostelike deel
- 3 blokhuse, wat deel van die oostelike verdediging uitgemaak het
- 4 blokhuse in die suidelike deel
- 7 blokhuse in die suidwestelike deel
- 4 blokhuse in die westelike deel
- 3 blokhuse by die New Cantonment¹⁸

Dit is 'n totaal van 47 fortifikasies. Die moontlikheid bestaan egter dat sommige hiervan in die onderstaande lys herhaal word, as gevolg van onduidelike historiese inligting. Hierdie lys verwys na die 42 fortifikasies, wat binne die munisipale grense van Pretoria geïdentifiseer en gelokaliseer is en waarvan 'n groot hoeveelheid deur Van Vollenhoven vermeld word.¹⁹ Inligting, wat vir die eerste keer gepubliseer word, word saam met hierdie blokhuse genoem, terwyl blokhuse waarvoor inligting reeds in ander werke gepubliseer is, slegs gelys word.

Cable Hill redoubt

'n Tydelike kabelspoor is hier opgerig om die boumateriaal tot bo te vervoer as gevolg van die steilte van die heuwel. 'n Pad is later tot bo aangelê. Dit was 'n dubbelverdieping-gebou, met afmetings van 9,55 x 9,7 m. Die blokhuis is in 1900 gebou.²⁰

Wonderboompoort blokhuis²¹(figuur 1)

Eerste Fabrieken blokhuis²²

Johnston redoubt

Hierdie blokhuis is in 1900 gebou en het sye van 6,2 m lank.²³

River Redoubt²⁴

Figuur 1. Argivale foto van die blokhuis in Wonderboompoort (T.A.B. foto 13542).

Daspoortrand sentraal blokhuis

Die fondament van hierdie klipblokhuis het sye van 7,8 x 4,5 m. Dit word ook die blokhuis by die Eloff-deurgrawing genoem²⁵ (Figuur 2-3).

Wesfort blokhuis²⁶

Hierdie blokhuis is eintlik nie binne die munisipale grense van Pretoria geleë nie, maar die grens loop enkele meter suid daarvan verby. Aangesien dit duidelik inpas by die fortifikasies op die Daspoortrand, word dit hierby ingedeel.

Magazine redoubt (Figuur 4)

Dit bestaan uit twee vertrekke en die sye daarvan is 5 x 5,4 m lank.²⁷

Muckleneuk blokhuis²⁸

Howitzer redout²⁹